

(Latente) belastingposities: balans- of winst- en verliesrekeningbenadering

Peter Epe en Henk Langendijk

SAMENVATTING Bij de analyse van de verschillen tussen de bedrijfseconomische en fiscale waardering en winstbepaling kunnen twee benaderingen worden gevolgd: de winst- en verliesrekeningbenadering en de balansbenadering. In dit artikel zullen we nagaan in hoeverre beide benaderingen voorzien in het weergeven van de in een onderneming ontstane (latente) belastingposities. Bij deze beschouwing zal blijken dat beide benaderingen hier niet volledig toe in staat zijn. Wij zullen daarom trachten te komen tot een methodiek die er wel in slaagt de ontstane belastingposities juist weer te geven.

1 Inleiding

Rechtspersonen zijn (uitzonderingen daargelaten) onderworpen aan vennootschapsbelasting: over de *fiscale* winst moet vennootschapsbelasting betaald worden. Voor de vaststelling van deze fiscale winst zoekt de – voor rechtspersonen geldende – Wet op de vennootschapsbelasting aansluiting bij de afdeling ‘Winst uit onderneming’ van de Wet op de inkomstenbelasting. Daarin is te lezen dat de fiscale jaarwinst bepaald moet worden volgens *goed koopmansgebruik* (artikel 3.25, Wet op de inkomstenbelasting).

Voor de jaarrekening die moet worden aangeboden aan de aandeelhouders (of leden) en moet worden openbaar gemaakt via deponering bij het handelsregister, geldt als uitgangspunt: het volgens *maatschappelijk aanvaardbare normen* verschaffen van een

getrouw beeld van vermogen en resultaat, en voorzover de aard van een jaarrekening dat toelaat, van de solvabiliteit en liquiditeit van de rechtspersoon (artikel 362.1, Titel 9 BW2). Ter onderscheiding van de fiscale jaarrekening zullen we de aan de aandeelhouders (of leden) aangeboden dan wel de openbaargemaakte jaarrekening in dit artikel aanduiden als de *bedrijfseconomische* jaarrekening.

Zowel binnen de wet- en regelgeving voor de bedrijfseconomische jaarrekening als in de fiscale wetgeving en jurisprudentie zijn voor de verwerking van de transacties en gebeurtenissen in een aantal gevallen verschillende alternatieven voor de waardering en winstbepaling toegelaten. Dit betekent dat een onderneming binnen het kader van maatschappelijk aanvaardbare normen of goed koopmansgebruik voor de verwerking in de jaarrekening verschillende keuzes heeft die invloed hebben op de hoogte van de winst en op die van het eigen vermogen.¹ Ondernemingen zullen in het algemeen (binnen het kader van goed koopmansgebruik) kiezen voor het alternatief voor de waardering en winstbepaling dat leidt tot een zo laag mogelijke fiscale winst: dit leidt immers tot een zo’n laag mogelijk te betalen belastingbedrag. Bij het opstellen van de bedrijfseconomische jaarrekening zal daarentegen vaak de neiging bestaan om het resultaat zo rooskleurig mogelijk voor te stellen. Hiermee kunnen bijvoorbeeld de aandeelhouders in het kader van de verantwoording gunstig worden gestemd en kan worden geprobeerd om tegen gunstiger voorwaarden (aanvullende) bankleningen te verkrijgen. Naast verschillen in bedrijfseconomische en fiscale verslaggevingsalternatieven zijn er in de belastingwetgeving specifieke bepalingen opgenomen (vaak in de vorm van faciliteiten) die fiscaal wél, maar bedrijfseconomisch geen invloed op de winst hebben.

Het voorgaande leidt tot verschillen tussen de bedrijfseconomische en fiscale waardering en winst-

Drs. P. Epe is docent/onderzoeker Bedrijfseconomie/ Externe Verslaggeving aan de Business Universiteit Nyenrode en de Hogeschool Windesheim te Zwolle.
Prof. Dr. H.P.A.J. Langendijk is hoogleraar Externe Verslaggeving aan de Business Universiteit Nyenrode en de Universiteit van Amsterdam.

bepaling. Bij de analyse van deze verschillen kan de problematiek van twee kanten benaderd worden: vanuit de winst- en verliesrekening respectievelijk vanuit de balans. In dit artikel zullen we nagaan in hoeverre beide benaderingen voorzien in het weer-geven van de in een onderneming ontstane (latente) belastingposities. Wij presenteren een methodiek die er in slaagt de ontstane belastingposities juist weer te geven. In paragraaf 2 gaan we in op de winst- en verliesrekeningbenadering en in paragraaf 3 op de balansbenadering. Paragraaf 4 bespreekt het verband dat er bestaat tussen deze twee benaderingen, terwijl dit artikel in paragraaf 5 wordt afgesloten met het laten doorklinken van onze voorkeur voor de winst- en verliesrekeningbenadering.

Alvorens we inhoudelijk naar de twee benaderingen gaan kijken, maken we eerst de volgende opmerking: In het recente verleden hebben wij de in Nederland in de praktijk gebruikelijke benaming van de balans-posten 'Voorziening voor latente belastingverplichtingen' en 'Latente belastingvorderingen' ter discussie gesteld (Epe en Langendijk, 2004). Aan de hand van voorbeelden hebben we aangetoond dat er geen sprake is van een voorziening of een vordering, maar van overlopende posten. Voor wat betreft de post 'Voorziening voor latente belastingverplichtingen' hebben we aangegeven dat de naamgeving *uitgestelde belastingen* de lading beter dekt. Wat betreft de post 'Latente belastingvorderingen' hebben we (in geval van tijdelijke verschillen tussen bedrijfseconomisch en fiscaal resultaat) voorgesteld gebruik te maken van de term *vervroegde belastingen*. We zullen in dit artikel dan ook niet de in Nederland in de praktijk gebruikelijke terminologie hanteren, maar gebruikmaken van de door ons voorgestelde benaming. Overigens duidde Van Hoepen (1981) belastinglatenties al in zijn proefschrift aan als *anticipated tax* en *deferred tax*, waarmee hij aangaf latente belastingen te zien als overlopende posten.

2 Winst- en verliesrekeningbenadering

Tot de jaareditie 1999 werd de problematiek van de winstbelasting in de richtlijnen van de RJ benaderd vanuit de winst- en verliesrekening, waarbij de verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale winst werden herleid tot twee oorzaken:

- 1 Tijdelijke verschillen (door de IASB in het verleden *timing differences* genoemd): de baten en/of lasten worden bedrijfseconomisch en fiscaal aan verschillende jaren toegerekend.
- 2 Definitieve of permanente verschillen (door de IASB

in het verleden *permanent differences* genoemd): bepaalde baten en/of lasten worden alleen bedrijfseconomisch of alleen fiscaal opgenomen, zodat over de levensduur van de onderneming de totale bedrijfseconomische winst afwijkt van de totale fiscale winst.

Ad 1. Tijdelijke verschillen

Van een tijdelijk verschil is sprake als het totale resultaat over de levensduur van de onderneming bedrijfseconomisch en fiscaal gelijk is, maar verschillend over de jaren wordt verdeeld; tijdelijke verschillen worden later gecompenseerd door een tegengesteld verschil. Ondernemers zullen – in zijn algemeenheid – zo veel mogelijk proberen belastingbetaling naar de toekomst te verschuiven. Zij streven naar 'uitstel' van belastingbetaling. Hiertoe zal getracht worden lasten fiscaal zo vroeg mogelijk te verantwoorden en baten fiscaal zo laat mogelijk.

Dit uitstel is echter geen 'afstel' omdat over het deel van de bedrijfseconomische winst dat fiscaal naar de toekomst is verschoven, uiteindelijk toch belasting betaald moet worden. Uitstel levert een rentevoordeel op, bovendien geeft het speelruimte in de financiering. Enige voorbeelden van tijdelijke verschillen:

- Fiscaal wordt bij toepassing van het historischekostenstelsel op een machine met een vast percentage van de boekwaarde afgeschreven en bedrijfseconomisch met gelijke bedragen per jaar.
- Fiscaal wordt, eveneens bij toepassing van het historischekostenstelsel, een duurzaam productiemiddel afgeschreven op basis van een kortere levensduur dan bedrijfseconomisch.
- Fiscaal wordt gebruikgemaakt van de regeling van de herinvesteringsreserve. Bij toepassing van deze fiscale faciliteit worden boekwinsten bij verkoop van bepaalde bedrijfsmiddelen niet direct tot de fiscale winst gerekend, maar opgenomen in een herinvesteringsreserve (als onderdeel van het fiscaal ondernemingsvermogen). Bij herinvestering in een bedrijfsmiddel wordt deze reserve dan in mindering gebracht op de aanschafprijs van het nieuwe bedrijfsmiddel, zodat de fiscale afschrijvingsbasis lager wordt.
- Ontwikkelingsuitgaven worden fiscaal direct als kosten verantwoord, terwijl ze bedrijfseconomisch worden geactiveerd en vervolgens afgeschreven.
- Fiscaal wordt een hogere voorziening voor garantieverplichtingen opgenomen dan bedrijfseconomisch.
- Op langlopende werken wordt bedrijfseconomisch tussentijds winst genomen naar rato van de voortgang van het werk (percentage of completion-method), terwijl fiscaal de winst op het werk in zijn geheel bij oplevering wordt verantwoord (completed contract-method).

- Waardestijgingen van tijdelijke (courante) beleggingen worden bedrijfseconomisch direct in de winst- en verliesrekening verantwoord, terwijl ze fiscaal na verkoop worden genomen.

Ad 2. Definitieve verschillen

Bij een definitief of permanent verschil tussen bedrijfseconomische en fiscale winst wordt het verschil in een later jaar niet meer opgeheven; er is een verschil in het totale resultaat over de levensduur van de onderneming. Bij definitieve verschillen kan het zijn dat de fiscale winst lager is dan de bedrijfseconomische winst (verlichtingen), maar ook het omgekeerde kan zich voordoen (verzwaringen).

Voorbeelden van definitieve verlichtingen:

- Bedrijfseconomisch vormen (uitgekeerde) winsten van kapitaalbelangen ook winst voor de deelnemer; fiscaal worden deze bedragen – voorzover vallend onder de fiscale faciliteit van de deelnemingsvrijstelling – bij de deelnemer niet tot de winst gerekend.
- Fiscaal bestaat de faciliteit van de investeringsaftrek: om het doen van investeringen aan te moedigen, mag een bepaald percentage van het investeringsbedrag in mindering op de fiscale winst worden gebracht.

Voorbeelden van definitieve verzwaringen:

- Fiscaal zijn boetes, opgelopen in de uitoefening van de onderneming, niet aftrekbaar van de winst. Bedrijfseconomisch vormen ze een kostenpost.
- Bedrijfseconomisch kan voor de waardering en winstbepaling uitgegaan worden van actuele waarde; fiscaal moet deze echter worden bepaald op basis van historische kosten. Dit betekent dat in tijden van prijsstijgingen de afschrijvingen en kostprijs van de verkopen bedrijfseconomisch hoger uitkomen dan fiscaal, hetgeen leidt tot een bedrijfseconomisch lagere winst dan fiscaal.

3 Balansbenadering

Sinds jaareditie 1999 is de RJ overgegaan van de winst- en verliesrekeningbenadering naar de balansbenadering: sindsdien vindt er vergelijking plaats van de bedrijfseconomische en fiscale boekwaarden van activa en vreemd vermogen. De RJ spreekt daarom alleen nog maar over *tijdelijke verschillen* (door de IASB *temporary differences* genoemd), omdat verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale boekwaarden eens (vroeg of laat) zullen worden opgeheven.

Deze gewijzigde benadering is het directe gevolg van de (in het kader van het streven naar internationale vergelijkbaarheid van jaarrekeningen) incorporatie van de voorschriften van de IASB in de richtlijnen van de RJ.

De IASB heeft in 1989 met de publicatie van het *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements* (hierna te noemen IAS-Framework) het primaat van de jaarrekening bij de balans gelegd. In het IAS-Framework – dat is bedoeld als een kader van waaruit meer concrete voorschriften voor de jaarrekening kunnen worden afgeleid – worden activa, vreemd vermogen, eigen vermogen, baten en lasten als ‘elementen’ van de jaarrekening gedefinieerd. Hierbij worden activa en vreemd vermogen als zelfstandige items beschreven, terwijl baten en lasten worden omschreven als mutaties van activa en vreemd vermogen. Daarmee is de winst- en verliesrekening in feite een afgeleide van de balans. De RJ heeft het IAS-Framework integraal overgenomen en vertaald (*het Stramien*).

In jaareditie 1999 heeft de RJ richtlijn 272 *Belastingen naar de winst* aangepast aan IAS 12 *Income Taxes* van de IASB. Met deze aanpassing is ook de benadering van de belastingproblematiek aangepast en is de RJ overgegaan van de winst- en verliesrekeningbenadering naar de balansbenadering.

De RJ onderscheidt sedert jaareditie 1999 de volgende soorten tijdelijke verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van een actief of vreemd vermogen (RJ 272.102):

- 1 Belastbare tijdelijke verschillen (*taxable temporary differences*), zijnde verschillen die bij toekomstige realisatie of afwikkeling van de betreffende post leiden tot te betalen belasting.
- 2 Verrekenbare tijdelijke verschillen (*deductible temporary differences*), zijnde verschillen die bij toekomstige realisatie of afwikkeling van de betreffende post leiden tot te verrekenen belasting.
- 3 Overige tijdelijke verschillen, zijnde verschillen die bij toekomstige realisatie of afwikkeling van de betreffende post niet leiden tot te betalen of te verrekenen belasting.

Ad 1. Belastbare tijdelijke verschillen

Vershil in bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van een bepaalde balanspost leidt in de volgende situaties bij realisatie of afwikkeling van de post tot te betalen belasting:

- 1 Het verschil is veroorzaakt door tijdelijke verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale winst, waarbij de fiscale winst tot balansmoment per saldo lager is dan de bedrijfseconomische winst.
- 2 Het verschil is het gevolg van waardering in de bedrijfseconomische balans van bepaalde activa (bijvoorbeeld duurzame productiemiddelen) tegen actuele waarden, die hoger zijn dan de fiscale waarde-

ring die is gebaseerd op historische kosten.

Overigens kan er ook een belastbaar tijdelijk verschil ontstaan bij toepassing van historische kosten als grondslag voor de waardering en winstbepaling in de bedrijfseconomische jaarrekening. We noemen de volgende situaties:

- Uit onderzoek naar toepassing van actuele waarde in de praktijk (Brink en Langendijk, 1995) blijkt dat sommige ondernemingen – hoewel in de toelichting aangegeven wordt dat als grondslag voor de waardering en winstbepaling historische kosten wordt toegepast – eens in de zoveel jaar een herwaardering doorvoeren. Het betreft dan in de meeste gevallen een aanpassing van de boekwaarde van onroerende goederen (terreinen en/of gebouwen) aan de waarde van een recent uitgevoerde taxatie. Aangezien de fiscus voor de waardering en winstbepaling van materiële vaste activa uitgaat van de daadwerkelijke historische kosten, ontstaat er door deze incidentele waardesprong in de bedrijfseconomische balans eveneens een belastbaar tijdelijk verschil.
 - In geval van een overname van de aandelen van een andere onderneming, zal de overnemer in haar (bedrijfseconomische) overnamebalans de boekwaarden van de materiële activa aanpassen aan eventuele hogere reële waarden. Deze hogere reële waarden zijn immers voor de overnemer de aan de betreffende activa toe te rekenen historische kostprijzen. Ervan uitgaande dat de fiscale boekwaarde ongewijzigd blijft, ontstaat er door deze eenmalige waardesprong in de bedrijfseconomische (overname)balans een belastbaar tijdelijk verschil.
- 3 Het verschil wordt veroorzaakt door een andere dan de bij punt 2 bedoelde rechtstreekse vermogensmutatie in de bedrijfseconomische jaarrekening, die fiscaal niet wordt gevolgd. Indien bijvoorbeeld – als gevolg van een in de bedrijfseconomische jaarrekening doorgevoerde stelselwijziging – activa hoger of vreemd vermogen lager worden gewaardeerd en dit cumulatief effect van de stelselwijziging rechtstreeks in het eigen vermogen wordt verwerkt, ontstaan er belastbare tijdelijke verschillen.

Ad 2. Verrekenbare tijdelijke verschillen

Verskil in bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van een bepaalde balanspost leidt in de volgende situaties bij realisatie of afwikkeling van de post tot te verrekenen belasting:

- 1 Het verschil is veroorzaakt door tijdelijke verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale winst, waarbij de fiscale winst tot balansmoment per saldo hoger is dan de bedrijfseconomische winst.
- 2 Indien bij een overname van de aandelen van een

andere onderneming het totaal van de reële waarde van de activa verminderd met die van het vreemd vermogen van de overgenomen onderneming lager is dan de boekwaarde, ontstaat er – ervan uitgaande dat de fiscale boekwaarde niet wordt aangepast – in de bedrijfseconomische (overname)balans een verrekenbaar tijdelijk verschil.

- 3 Het verschil wordt veroorzaakt door een andere dan de bij punt 2 bedoelde rechtstreekse vermogensmutatie in de bedrijfseconomische jaarrekening, die fiscaal niet gevolgd wordt. Indien bijvoorbeeld – als gevolg van een in de bedrijfseconomische jaarrekening doorgevoerde stelselwijziging – activa hoger of vreemd vermogen hoger worden gewaardeerd en dit cumulatief effect van de stelselwijziging rechtstreeks in het eigen vermogen wordt verwerkt, ontstaan er verrekenbare tijdelijke verschillen.

Ad 3. Overige tijdelijke verschillen

Overige tijdelijke verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde die bij toekomstige realisatie of afwikkeling van de betreffende post niet leiden tot te betalen of te verrekenen belasting, hebben betrekking op in het verleden ontstane definitieve verschillen tussen bedrijfseconomisch en fiscaal resultaat.

De IASB kent alleen belastbare en verrekenbare tijdelijke verschillen (IAS 12.5); overige tijdelijke verschillen worden in IAS 12 niet genoemd.

4 Verband tussen de winst- en verliesrekeningbenadering en de balansbenadering

De balans en de winst- en verliesrekening hangen nauw met elkaar samen, zij kunnen niet onafhankelijk van elkaar worden opgesteld. Als de balans is vastgesteld, ligt daarmee in principe ook de winst- en verliesrekening vast en omgekeerd. Deze samenhang bestaat daarom ook ten aanzien van de verwerking van de winstbelasting in de bedrijfseconomische jaarrekening (zie tabel 1, blz. 425).

Bij tabel 1 maken we de volgende opmerkingen:

- 1 In de tabel is aangegeven dat definitieve verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale winst *kunnen* leiden tot een verschil in bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde. Belangrijkste voorbeeld hiervan is de verwerking (volgens de Nederlandse verslaggevingsvoorschriften) van deelnemingen waarin invloed van betekenis op het zakelijke en financiële beleid wordt uitgeoefend. Bedrijfseconomisch moeten deze

Tabel 1. Verband tussen de winst- en verliesrekeningbenadering en de balansbenadering

Winst- en verliesrekeningbenadering		Balansbenadering		Belastingpositie
<i>Ontstane tijdelijke verschillen</i>				
• Fiscale winst < Bedrijfseconomische winst	→	Fiscaal lagere boekwaarde activa of hogere boek waarde vreemd vermogen	→	Uitgestelde belasting
• Fiscale winst > Bedrijfseconomische winst	→	Fiscaal hogere boekwaarde activa of lagere boek waarde vreemd vermogen	→	Vervroegde belasting
<i>Definitieve verschillen</i>				
• Fiscale winst < Bedrijfseconomische winst	→	Kan leiden tot fiscaal lagere boekwaarde activa of hogere boekwaarde vreemd vermogen	→	Onderdruk
• Fiscale winst > Bedrijfseconomische winst	→	Kan leiden tot fiscaal hogere boekwaarde activa of lagere boekwaarde vreemd vermogen	→	Overdruk

deelnemingen in beginsel worden gewaardeerd op nettovermogenswaarde, terwijl de betaalde goodwill mag worden geactiveerd, gevolgd door jaarlijkse afschrijvingen. Fiscaal worden deelnemingen gewaardeerd tegen aanschafprijs, zijnde de som van nettovermogenswaarde en betaalde goodwill.

Dit betekent dat een door de deelneming behaalde niet-uitgekeerde winst tot verhoging van de bedrijfseconomische balanspost Deelneming leidt, terwijl de nettovermogenswaardecomponent als onderdeel van de fiscale boekwaarde van de deelneming onveranderd blijft. Als gevolg van de fiscale faciliteit van de deelnemingsvrijstelling is het in de bedrijfseconomische winst- en verliesrekening opgenomen resultaat uit deelneming – waaronder de ingehouden winst die leidt tot verschil in bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde – fiscaal niet belast, waardoor dit resultaat leidt tot ‘onderdruk’: de effectieve belastingdruk komt lager uit dan het voor de onderneming geldende belastingtarief.

De tegenhanger van het feit dat op grond van de deelnemingsvrijstelling voordelen buiten de fiscale winstberekening blijven, is dat nadelen (uitzonderingen daargelaten) fiscaal niet aftrekbaar zijn. De in de bedrijfseconomische winst- en verliesrekening op te nemen kostenpost van de afschrijving op de voor de deelneming betaalde goodwill, wordt daarom fiscaal niet als aftrekpost erkend. Door afschrijving op de betaalde goodwill neemt in de bedrijfseconomische balans de post Goodwill af, terwijl de betaalde goodwill

will in de fiscale balans (als onderdeel van de post Deelneming) volledig geactiveerd blijft. De afschrijving in de bedrijfseconomische winst- en verliesrekening op betaalde goodwill is een voorbeeld van de in tabel 1 geschetste situatie van een definitief verschil tussen bedrijfseconomisch en fiscaal resultaat waarbij de fiscale winst hoger is dan de bedrijfseconomische winst, leidend enerzijds tot een fiscaal hogere boekwaarde van activa en anderzijds tot ‘overdruk’: de effectieve belastingdruk komt hoger uit dan het voor de onderneming geldende belastingtarief.

2 De meeste definitieve verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale winst leiden echter *niet* tot verschil in de bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van activa of vreemd vermogen. De in paragraaf 2 gegeven voorbeelden van de fiscale faciliteit van de investeringsaftrek (leidend tot onderdruk) en de fiscaal niet-aftrekbare boetes (leidend tot overdruk) uiten zich niet in een verschil in boekwaarde van activa of vreemd vermogen.

Zoals uit tabel 1 blijkt, is de oorzaak van het ontstaan van een bepaalde belastingpositie gelegen in een verschil tussen bedrijfseconomische en fiscale winst en niet in eerste instantie in een verschil tussen de bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van activa of vreemd vermogen. Bij toepassing van de balansbenadering zal in geval van verschil tussen bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van activa of vreemd vermogen dan ook nader geanaly-

seerd moeten worden of dit verschil wordt veroorzaakt door een tijdelijk winstverschil (leidend tot uitgestelde of vervroegde belasting) of door een definitief winstverschil (leidend tot onder- of overdruk). We kunnen dan ook concluderen dat bij toepassing van de balansbenadering eveneens gebruikgemaakt zal moeten worden van de winst- en verliesrekeningbenadering.

De balansbenadering heeft nog meer tekortkomingen:

- Hiervoor is aangegeven dat de meeste definitieve verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale winst niet leiden tot verschil in bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van activa of vreemd vermogen, met als gevolg dat de balansbenadering niet voorziet in onder- of overdruk.

Overigens hoeft deze tekortkoming praktisch gezien geen problemen op te leveren. Ervan uitgaande dat in de bedrijfseconomische balans de in tabel 1 aangegeven posities 'uitgestelde belasting' en 'vervroegde belasting' (aan de hand van analyse van de verschillen tussen de bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van activa en/of vreemd vermogen) juist zijn bepaald en gegeven dat de post Verschuldigde belasting uit de aangifte vennootschapsbelasting is af te leiden, is de nettowinst over een bepaald boekjaar gelijk aan de toename van het eigen vermogen, gecorrigeerd voor rechtstreekse vermogensmutaties. De belastinglast in de bedrijfseconomische winst- en verliesrekening (met daarin opgenomen de eventuele onder- en/of overdruk) is dan eenvoudig uit te rekenen door het resultaat vóór aftrek van belasting te verminderen met de via vermogensvergelijking bepaalde nettowinst. Nadeel is wel dat er – nu de belastinglast als sluitpost is berekend – geen specificatie van de belastinglast voorhanden is in nominale druk, onderdruk en overdruk. Uiteraard kan de nominale druk alsnog worden berekend door het geldend belastingtarief toe te passen op de bedrijfseconomische winst vóór aftrek van belasting, waarmee tevens het saldo van de over- en onderdruk bekend is. In een splitsing in onderdruk en overdruk kan de balansbenadering niet voorzien, daarvoor zal de hulp van de winst- en verliesrekeningbenadering ingeroepen moeten worden.

De RJ onderkent kennelijk het hier tekortschieten van de balansbenadering: in een afzonderlijke passage geeft de RJ aan dat fiscale bepalingen als het vrijstellen van baten, het niet aftrekbaar stellen van lasten en fiscale faciliteiten tot gevolg kunnen hebben dat verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde niet aan de orde zijn en dat dergelijke situaties leiden tot een belastingdruk op de winst vóór belastingen die niet overeenkomt met het nomi-

nale belastingpercentage (RJ 272.104). Een dergelijke passage komt in IAS 12 niet voor.

- De balansbenadering schiet ook tekort indien een onderneming gebruikmaakt van de regeling van de herinvesteringsreserve, in paragraaf 2 aangehaald als een voorbeeld van een tijdelijk winstverschil. Indien de boekwinst bij verkoop van een bedrijfsmiddel niet direct tot de fiscale winst wordt gerekend, maar wordt opgenomen in een herinvesteringsreserve (als onderdeel van het fiscaal ondernemingsvermogen), is er (nog) geen sprake van verschil tussen bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van activa of vreemd vermogen. Dat is pas het geval als er geherinvesteerd wordt in een ander bedrijfsmiddel. Op dat moment wordt de boekwinst fiscaal in mindering gebracht op de aanschafprijs van het bedrijfsmiddel, waardoor de fiscale boekwaarde lager wordt dan de bedrijfseconomische boekwaarde. Zolang de herinvesteringsreserve nog niet is aangewend, voorziet de balansbenadering dan ook niet in het ontstaan van een balanspost Uitgestelde belasting.

Is het bij de winst- en verliesrekening dan allemaal goud wat er blinkt? Nee, ook deze benadering voorziet niet in alle gevallen in de in tabel 1 weergegeven belastingposities. Zo voorziet de winst- en verliesrekeningbenadering niet in uitgestelde of vervroegde belastingen in die situaties waarin in de bedrijfseconomische jaarrekening rechtstreekse vermogensmutaties plaatsvinden, terwijl er fiscaal geen aanpassing van activa of vreemd vermogen wordt doorgevoerd. Dit is bijvoorbeeld het geval bij stelselwijzigingen in de bedrijfseconomische jaarrekening die fiscaal niet worden gevolgd, waarbij het cumulatief effect van de stelselwijziging in de bedrijfseconomische jaarrekening rechtstreeks in het eigen vermogen wordt verwerkt. Ook als in de bedrijfseconomische jaarrekening het vervangingswaardestelsel wordt toegepast, terwijl in de fiscale jaarrekening uitgegaan wordt van historische kosten, schiet de winst- en verliesrekeningbenadering tekort; op moment van prijsstijging van de materiële activa ontstaat er immers (nog) geen verschil tussen bedrijfseconomische en fiscale winst, zodat de winst- en verliesrekeningbenadering niet leidt tot een balanspost Uitgestelde belastingen. In deze situaties zal de balansbenadering te hulp moeten worden geroepen.

5 Slot

Als we paragraaf 4 overzien, dan kunnen we concluderen dat de winst- en verliesrekeningbenadering dekkend zou zijn in het weergeven van de ontstane

belastingposities, indien alle door de onderneming behaalde voor- en nadelen (niet alleen fiscaal, maar ook bedrijfseconomisch) via de winst- en verliesrekening zouden lopen. In dat licht is het van belang dat de RJ (onder invloed van de voorschriften van de IASB) door de jaren heen het toestaan van rechtstreekse vermogensmutaties in de bedrijfseconomische jaarrekening steeds meer aan banden heeft gelegd. Zo liet de RJ in het verleden toe de volgende resultaten (met een incidenteel of uitzonderlijk karakter, voorzover van grote omvang) rechtstreeks in het eigen vermogen te muteren, terwijl die nu via de winst- en verliesrekening dienen te lopen:

- correcties in de uitgestelde en vervroegde belastingen als gevolg van wijzigingen in het belastingtarief, voorzover samenhangend met tijdelijke verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale winst;
- omvangrijke eenmalige lasten voortvloeiend uit een verbetering van de pensioenregeling voor het personeel;
- gevolgen van een financiële reorganisatie waarbij crediteuren en aandeelhouders hun rechten geheel of gedeeltelijk prijsgeven;
- de nadelen als gevolg van kapitaalvernietiging waartegen verzekering niet mogelijk of ongebruikelijk is;
- nadelen van nationalisaties, vermogensheffingen ineens of soortgelijke vormen van onteigening.

Verder heeft in het afgelopen decennium een groot aantal Nederlandse ondernemingen toepassing van actuele waarde in de bedrijfseconomische jaarrekening voor hun materiële activa verlaten door over te stappen op het historischekostenstelsel. Ook dat heeft een verminderde toepassing van rechtstreekse vermogensmutaties tot gevolg gehad.

Daartegenover staat dat de recentelijk toegenomen mogelijkheid van waardering van financiële instrumenten tegen actuele waarde met directe verwerking van waardeveranderingen in het eigen vermogen weer tot meer herwaarderingsreserves heeft geleid. Bovendien kan in de komende jaren het opnemen van herwaarderingsreserves in de bedrijfseconomische jaarrekening verder toenemen. Beckman en Van Wijngaarden (2006, p. 8) wijzen er op dat het Besluit actuele waarde en het gewijzigd Titel 9, BW2 hiertoe de mogelijkheid bieden. Zij geven aan dat waardeveranderingen van niet-frequent marktgenoteerde activa die ten gunste van het resultaat zijn gebracht, voorzover zij op balansdatum in de boekwaarde van de activa zijn begrepen, alsnog ten laste van de vrije reserves of de winstbestemming worden toegevoegd aan de herwaarderingsreserve. Ten aanzien van de bepaling van de juiste belastingpositie leidt deze

laatste verwerkingswijze echter niet tot problemen: zowel de winst- en verliesrekeningbenadering als de balansbenadering voorzien in het opnemen van een balanspost Uitgestelde belastingen.

Interessant blijft de vraag of de in 1999 doorgevoerde overgang van de RJ van de winst- en verliesrekeningbenadering naar de balansbenadering wel zo'n gelukkige keuze is geweest. Deze overgang en het gelijktijdig terugdringen van rechtstreekse vermogensmutaties waren ons inziens toen twee bewegingen in tegengestelde richting.

Natuurlijk tracht de RJ haar richtlijnen in overeenstemming te brengen met het Stramien, waar – zoals we in paragraaf 3 hebben gezien – het primaat van de jaarrekening bij de balans is gelegd. Maar moet daar altijd strikt aan worden vastgehouden? In het voorgaande is naar voren gekomen dat zowel de winst- en verliesrekeningbenadering als de balansbenadering haar tekortkomingen hebben en kan erover gediscussieerd worden welke benadering de minste deficiënties heeft. Onze voorkeur gaat echter uit naar de winst- en verliesrekeningbenadering. Dit omdat – zoals in paragraaf 4 aangegeven – bij toepassing van de balansbenadering verschillen tussen bedrijfseconomische en fiscale boekwaarde van activa of vreemd vermogen nader moeten worden geanalyseerd naar het achterliggende soort winstverschil: tijdelijke verschillen leiden immers tot uitgestelde en/of vervroegde belastingen en definitieve winstverschillen tot onderdruk en/of overdruk. Ofwel: de balansbenadering kan niet zonder de winst- en verliesrekeningbenadering. Andersom ligt dit anders; bij toepassing van de winst- en verliesrekeningbenadering volstaat een nadere analyse van de rechtstreekse vermogensmutaties om te komen tot het vaststellen van de juiste belastingposities. Dat zowel de RJ als de IASB (op basis van het Stramien en het IAS-Framework) voor het opstellen van de jaarrekening de balans als uitgangspunt hebben genomen, achten wij geen probleem. Het gaat erom dat er een set van verslaggevingsregels aanwezig is die de praktijk in staat stelt te komen tot een getrouwe weergave van vermogen en resultaat. Als dan voor het vaststellen van een bepaalde jaarrekeningpost even een andere aanpak vereist is, moet het ons inziens mogelijk zijn om voor die post af te wijken van het algemeen geldende uitgangspunt. Ofwel: het lijkt ons heel goed mogelijk om binnen de huidige voorschriften van de RJ en de IASB voor de verwerking van de bedrijfseconomische jaarrekening terug te grijpen naar de winst- en verliesrekeningbenadering, aangevuld met een nadere analyse van de rechtstreekse vermogensmutaties. ■

Literatuur:

- Beckman, H. en T. van Wijngaarden (2006), *Memorandum inzake vragen van VNO en NCW*. Amsterdam.
- Brink, H.L. en H.P.A.J. Langendijk (1995), *Actuele waarde in de jaarrekening: Jaar in-jaar uit 9, Financiële verslaggeving 1994 Theorie en praktijk* (redactie H.L. Brink en L.G. van der Tas). Deventer: Kluwer, pp. 1-9.
- Burgerlijk Wetboek, Boek 2, Titel 9.
- Epe, P. en H.P.A.J. Langendijk (2004), *Toetsing latente belastingverplichtingen en latente belastingvorderingen*, *Accounting*, jg. 109, nr. 4 (april), pp. 17-23.
- Epe, P. en W. Koetzier (2005), *Jaarverslaggeving*. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten.
- Essers, P.H.J. (2005), *Rapport van de Vereniging voor Belastingwetenschap, nr. 224, De toekomst van goed koopmansgebruik na de invoering van IFRS in 2005*.
- Hoepen, M.A. van (1981), *Anticipated and deferred corporation income tax in companies financial statements*. Academisch proefschrift, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- International Accounting Standards Board (2004), *International Financial Reporting Standards (IFRSs) including International Accounting Standards (IASs) and Interpretations as at 31 march 2004*. Londen: IASB.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2005), *Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving voor grote en middelgrote rechtspersonen jaareditie 2005*. Deventer: Kluwer.
- Stevens, L.G.M. en S.R.A. van Eijck (redactie) (2005/2006), *Studiepocket belastingwetten, Wet inkomstenbelasting 2001*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Noten

- 1 De opmars van IFRS is niet alleen beperkt tot de bedrijfseconomische jaarrekening. Ook in de fiscale literatuur is een pril begin gemaakt met een discussie over de vraag of goed koopmansgebruik niet zou moeten plaatsmaken voor IFRS (zie hiertoe het Rapport van de Vereniging voor Belastingwetenschap, nr. 224 (Essers, 2005)).